MESIHOVIĆ SALMEDIN

SVPPLEMENTVM REBELLIO ILLYRICI
I.

GERMANIKOVA „POUNJSKA OFANZIVA"

Rad objavljen kao :
„SVPPLEMENTVM REBELLIO ILLYRICI I – Germanikova Pounjska ofanziva", Historijska traganja IV, Institut za historiju, Sarajevo, 2009, 9 – 33

Nakon sloma ustaničkog pokreta u Panoniji tokom jeseni 8. god. n. e., rimsko zapovjedništvo je svoje strateške zamisli usmjerilo i na konačno zauzimanje ustaničkih pozicija u dinarskom pojasu. Već u proljeće 9. god. n. e. započela je pod zapovjedništvom Germanika, favorita Augusta i miljenika rimske javnosti velika ofanziva za ciljem proboja na sjeverozapadnoj bojišnici (širi prostor Pounja i sjeverozapadne Bosne). Glavne borbe vođene su za ustanička uporišta Splonum, Retinum i Seretion. I pored zauzimanja tih uporišta nakon ogorčene borbe, Rimljani su bili prisiljeni zaustaviti dalje operacije, najviše radi iznimnih gubitaka u ljudstvu i materijalu. Time su ustanici dobili par mjeseci za odolijevanje imperijalnoj sili Rima.

Ključne riječi : Veliki Ilirski ustanak, Germanik, Splonum, Retinum

UVOD

Druga polovica 8. god. n. e. bila je prekretnica za sudbinu Velikog Ilirskog ustanka. [1] Nakon skoro dvije i po godine postojanja raspao se zajednički Savez ilirskih pobunjenih naroda, simboličkom predajom Batona Breučkog na obali rijeke *Bathinus* (Bosna) Tiberiju, vrhovnom zapovjedniku rimskih i ostalih protu-ustaničkih snaga na ratištu. Intervencija Batona

---

[1] O Velikom Ilirskom ustanku od 6. do 9. god. n. e. v. Mesihović, 2007, 314 - 617

Dezitijatskog sa trupama sastavljenim od dinarskih ustaničkih zajednica, i pored kažnjavanja Batona Breučkog, nije uspjela da održi panonski bazen u sustavu organiziranog otpora. Ofanziva pod zapovjedništvom Plaucija Silvana je prinudila dinarske ustaničke jedinice na povlačenje u brdsko-planinski pojas Zapadnog Balkana, dok su panonske zajednice prestale sa pružanjem organiziranog otpora.[2]

U toku povlačenja preostali vrhovni ustanički vojvoda Baton Dezitijatski je odlučio da osnaži odbrambenu liniju prema protu-ustaničkim trupama koje su se koncentrirale u okupiranom području. To osnaživanje je podrazumijevalo utvrđivanje sa jakim vojnim snagama najvažnijih strateških pozicija preko kojih su vodili putevi iz panonskog pojasa u dinarsku, još uvijek neokupiranu, zonu. Ova činjenica jasno ukazuje da su Baton Dezitijatski Dezitijatski i ostale vođe ustanka dobro procijenili da će odmah nakon zime 8/9 god. n. e. nastupiti velika protu-ustanička ofanziva na brdsko-planinske oblasti južno od panonskog bazena. Sa još preostalim snagama i resursima Baton Dezitijatski se jedino mogao uzdati u totalnu stratešku defanzivu kojom bi usporavao i iznurivao rimske trupe. Tako je nastojao i da dobije na vremenu, ali i da iscrpi rimsku vojnu snagu. To je značilo pojačavanje i bolje pripremanje odbrambenih kapaciteta posebno na onim gradinskim naseljima za koja se pretpostavilo da bi se našli u zoni prvog udara buduće ofanzive i u njenom bližem odvijanju.

Uspjeh postignut korištenjem i vojnih i diplomatskih sredstava konačno je donio olakšanje rimskom državnom vrhu. Težak rat vođen od proljeća 6. god. n. e. ne samo da je zaustavio planirano osvajanje Markomanskog kraljevsta Marobodua, posljednje nezavisne germanske zemlje istočno od Rajne nego je na svjetlo dana izbacio slabosti i proturječja augustovskog režima. Radi toga je vijest o padu Panonije proizvela oduševljenje u Rimu i Italiji, ali i omogučila Tiberiju da konačno uzme dopust sa ratišta i vrati se u Rim, gdje je dočekan u skoro euforičnoj atmosferi.

Izvorna građa je kontradiktorna kada govori o prenošenju vrhovnog zapovjedništva na ratištu. Po Veleju Paterkulu, Tiberije je zapovjedništvo nad svim snagama prenio na Marka Lepida.[3] Međutim, sa druge strane sudeći po tekstu kojim Kasije Dion opisuje zbivanja u prvoj polovici 9. god. n. e. može se steći utisak da vrhovno zapovjedništvo ima Germanik, sinovac Tiberija i Augustov favorit. Kasije Dion jedino spominje Marka Lepida kao zapovjednika jedne od tri kolumne prodora u preostalo ustaničko područje u toku ljetne ofanzive 9. god. n. e.[4] Nesuglasje je vjerojatno posljedica same prirode izvorne građe.[5] Velej Paterkul i njegov udvornički odnos prema Tiberiju i Sejanu morao je kao posljedicu imati i umanjivanje uloge Germanika u događajima koje opisuje. On Germanika u kontekstu Ustanka spominje samo jednom i to uzgred i jasno je da Velej jasno zamagljuje poziciju, status i postignuča Germanika na ratištima Ilirika. Kasije Dion je koristio izvore koji su imali znatno bolji i sadržajniji odnos prema Germaniku. Moglo bi se čak steći uvjerenje da su podaci koje upotrebljava Dion bili možda bar za nijansu pristrasniji prema Germaniku. Germanik je na ratištu Ilirika kontinuirano od 7. god. n. e. kada je predvodio pojačanje upućeno Tiberiju na tadašnjoj zapadnoj bojišnici. Već krajem 7. god. n. e. Germanik je sudeći po Dionu, pobijedio ilirski narod Mezeje,[6] čija je osnovica rasprostiranja bila rijeka Sana. Sudeći po ovome borbena angažiranost Germanika je bila uglavnom usmjerena na sjeverozapadno bojište (zone rijeka Kupe i Une). Ustanak od 6. do 9. god. n. e. je bilo i prvo značajnije ratno iskustvo mladoga Germanika, koji je 6. god. n. e. imao 21 godinu (Tiberije je tada imao 48 godina), pa bi možda bilo logično pretpostaviti da je u odustvu Tiberija vrhovno zapovjedništvo mogao preuzeti neko drugi, iskusniji i stariji kao npr. Marko Lepid. Međutim, ne bi trebalo smetnuti sa uma da je Germanik favorit Augusta, suprug njegove biološke unuke Agripine Starije sa kojom ima brojnu djecu, te adoptirani sin Tiberija koji je opet od 4. god. n. e. adoptirani sin samoga Augusta. Odnos u vladajućoj porodici Rimske Države morao je imati i svoj odraz na ratištu u Iliriku. Samom svojom pozicijom u dinastijskoj strukturi Germanik je odražavao vrlo visoki autoritet, što se moralo reflektirati i u zapovjednoj liniji. Radi toga moguće je pretpostaviti da je Germanik morao imati u zapovjednoj hijerarhiji protu-ustaničkih snaga, u toku Tiberijevog dopusta, vrlo visoku, ako ne i najvišu poziciju.

---

[2] O zbivanjima vezanim za prestanak organiziranog otpora u Panoniji v. *Vell.* II, CXIV, 4; *Cass. Dio* LV, 34, 4 - 7

[3] *Vell.* II, CX *Vell.* II, CXIV, 5

[4] *Cass. Dio* LVI, 11 – 12, 2

[5] O izvornoj građi vezanoj za Ustanak, a posebice o Veleju Paterkulu i Kasiju Dionu v. Mesihović, 2007, 36 - 71

[6] *Cass. Dio* LV, 32, 4

UZROCI OFANZIVE

Odlazak Tiberija omogučio je Germaniku da pokuša ostvariti i svoje strateške ideje i vojne ambicije, možda i uz saglasnost ili čak i želju samoga Augusta. Možda bi se moglo pretpostaviti da je prenošenje ugušivanja ustanka u dinarskom pojasu na Germanika bilo i Augustova volja, pa bi se i u tome smislu mogao promatrati i dopust Tiberija sa ilirskog ratišta. August je nesumnjivo želio brzu pobjedu, što mu strpljivi i oprezni Tiberije nije omogučavao, ali i imao je namjeru da brzo afirmira Germanika u rimskoj javnosti, a najbolji način za to je pobjeda u ratu. Tiberiju je pripala slava za pobjedu u Panoniji, dok bi u tome slučaju slava za pobjedu u Dalmaciji, odnosno dinarskom pojasu pripala Germaniku. Uz to, ustanak bi bio i brzo završen. I ova činjenica kao da ukazuje da je ipak Germanik bio taj koji je imao završnu riječ u praktičnom zapovijedanju nad protu-ustaničkim snagama, nakon odlaska Tiberija.

Kako bi se ostvarila brza pobjeda, Germanik napušta Tiberijevu stategiju «pustošenja i iznurivanja», koja je izazivala nezadovoljstvo pa i nepovjerenje Augusta. Sudeći po situiranosti tri ustaničke pozicije oko kojih se vode borbe u predstojećoj ofanzivi Germanika a koje opisuje Kasije Dion, taktička zamisao Germanika se zasnivala na prodoru na sjeverozapadnom frontu. Time bi se probilo u dubinu ustaničkog područja i Germanik bi predvodeći glavninu trupa sa sjevera izbio u zaleđe srednjeg Jadrana i spojio se sa Salonom i Naronom. [7] Pošto je glavna zapovjedna tačka rimskih i njihovih pomoćnih, savezničkih i plaćeničkih trupa u toku čitavog rata bila Siscija, za očekivati je da je u tome širem području bila i najveća koncentracija protu-ustaničkih snaga, kao i da se tamo nalazio Germanik u toku prvih mjeseci 9. god. n. e.

Sve navedene činjenice nametale su pokretanje jedne sveobuhvatne vojne operacije na sjeverozapadnom krilu bojišnice.[8] Ta operacija je ostala i nešto detaljnije zapisana u „Rimskoj Historiji" od Kasija Diona. Druga literarna vrela koja donose podatke o Ustanku od 6. do 9. god. n. e. (Strabon, Velej Paterkul, Ovidije, Plinije Stariji, Svetonije, Flor, Makrobije, Jordanes) ne spominju ovu veliku i zamašnu operaciju. Ali detalji koje navodi Kasije Dion dovoljan su pokazatelj da je riječ o jednom o ključnih borbenih angažmana u toku cjelokupnog toka rata, posebno za njegovu posljednju fazu.

---

[7] Zanimljivo je da je cilj svih rimskih zapovjednika koji su ratovali na zapadnom Balkanu i u republikansko doba, a koji su pokretali svoje operacije iz sjeverne Italije, bilo povezivanje sa Salonom.

[8] O prvoj polovici 9.god. n. e. i Pounjskoj ofanzivi v. Mesihović, 2007, 555 - 569

IZVORNI TEKST

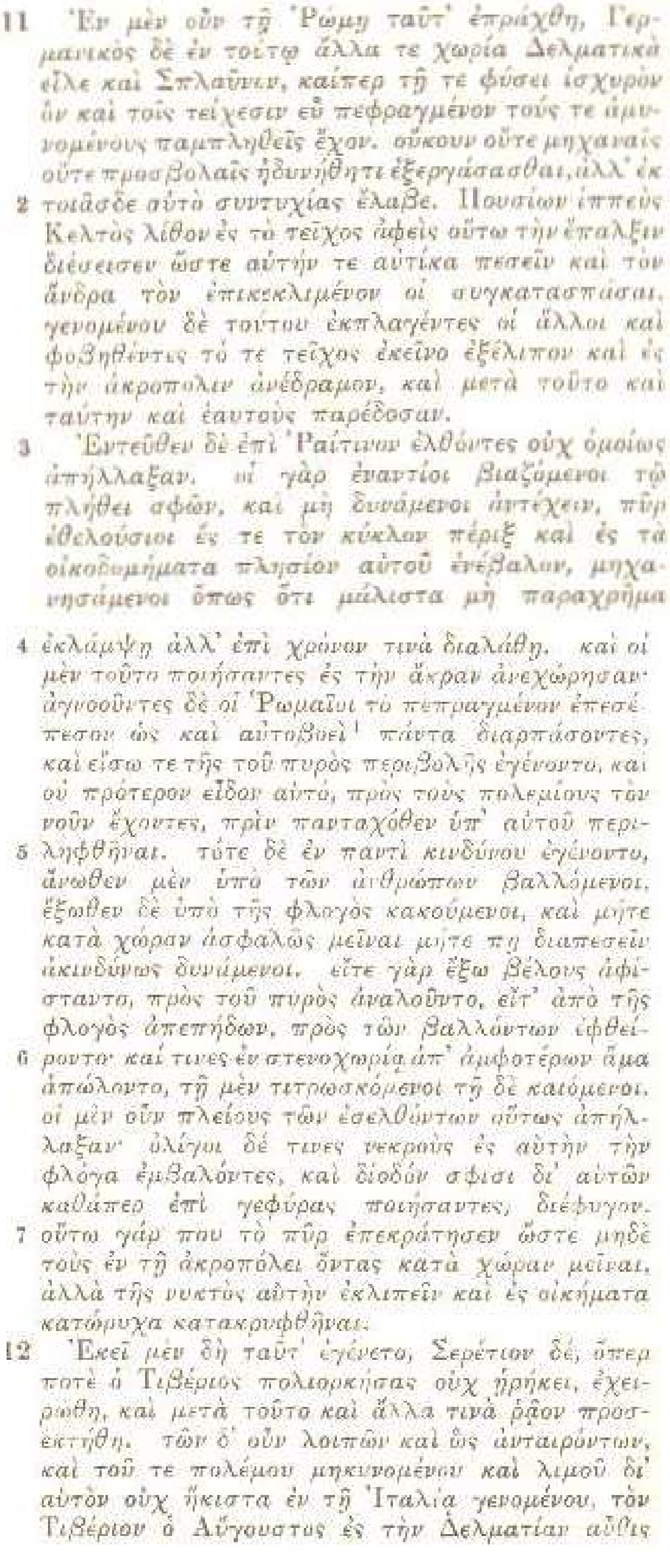

11 Ἐν μὲν οὖν τῇ Ῥώμῃ ταῦτ᾽ ἐπράχθη, Γερμανικὸς
δὲ ἐν τούτῳ ἄλλα τε χωρία Δελματικὰ
εἷλε καὶ Σπλαῦνον, καίπερ τῇ τε φύσει ἰσχυρὸν
ὂν καὶ τοῖς τείχεσιν εὖ πεφραγμένον τούς τε ἀμυνομένους
παμπληθεῖς ἔχον. οὔκουν οὔτε μηχαναῖς
οὔτε προσβολαῖς ἠδυνήθη τι ἐξεργάσασθαι, ἀλλ᾽ ἐκ
2 τοιᾶσδε αὐτὸ συντυχίας ἔλαβε. Πουσίων ἱππεὺς
Κελτὸς λίθον ἐς τὸ τεῖχος ἀφεὶς οὕτω τὴν ἔπαλξιν
διέσεισεν ὥστε αὐτήν τε αὐτίκα πεσεῖν καὶ τὸν
ἄνδρα τὸν ἐπικεκλιμένον οἱ συγκατασπάσαι.
γενομένου δὲ τούτου ἐκπλαγέντες οἱ ἄλλοι καὶ
φοβηθέντες τό τε τεῖχος ἐκεῖνο ἐξέλιπον καὶ ἐς
τὴν ἀκρόπολιν ἀνέδραμον, καὶ μετὰ τοῦτο καὶ
ταύτην καὶ ἑαυτοὺς παρέδοσαν.

3 Ἐντεῦθεν δὲ ἐπὶ Ῥαίτινον ἐλθόντες οὐχ ὁμοίως
ἀπήλλαξαν. οἱ γὰρ ἐναντίοι βιαζόμενοι τῷ
πλήθει σφῶν, καὶ μὴ δυνάμενοι ἀντέχειν, πῦρ
ἐθελούσιοι ἔς τε τὸν κύκλον πέριξ καὶ ἐς τὰ
οἰκοδομήματα πλησίον αὐτοῦ ἐνέβαλον, μηχανησάμενοι
ὅπως ὅτι μάλιστα μὴ παραχρῆμα
4 ἐκλάμψῃ ἀλλ᾽ ἐπὶ χρόνον τινὰ διαλάθῃ. καὶ οἱ
μὲν τοῦτο ποιήσαντες ἐς τὴν ἄκραν ἀνεχώρησαν·
ἀγνοοῦντες δὲ οἱ Ῥωμαῖοι τὸ πεπραγμένον ἐπεσέπεσον
ὡς καὶ αὐτοβοεὶ[1] πάντα διαρπάσοντες,
καὶ εἴσω τε τῆς τοῦ πυρὸς περιβολῆς ἐγένοντο, καὶ
οὐ πρότερον εἶδον αὐτό, πρὸς τοὺς πολεμίους τὸν
νοῦν ἔχοντες, πρὶν πανταχόθεν ὑπ᾽ αὐτοῦ περιληφθῆναι.
5 τότε δὲ ἐν παντὶ κινδύνου ἐγένοντο,
ἄνωθεν μὲν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων βαλλόμενοι,
ἔξωθεν δὲ ὑπὸ τῆς φλογὸς κακούμενοι, καὶ μήτε
κατὰ χώραν ἀσφαλῶς μεῖναι μήτε πῃ διαπεσεῖν
ἀκινδύνως δυνάμενοι. εἴτε γὰρ ἔξω βέλους ἀφίσταντο,
πρὸς τοῦ πυρὸς ἀναλοῦντο, εἴτ᾽ ἀπὸ τῆς
φλογὸς ἀπεπήδων, πρὸς τῶν βαλλόντων ἐφθείροντο·
6 καί τινες ἐν στενοχωρίᾳ ἀπ᾽ ἀμφοτέρων ἅμα
ἀπώλοντο, τῇ μὲν τιτρωσκόμενοι τῇ δὲ καιόμενοι.
οἱ μὲν οὖν πλείους τῶν ἐσελθόντων οὕτως ἀπήλλαξαν·
ὀλίγοι δέ τινες νεκροὺς ἐς αὐτὴν τὴν
φλόγα ἐμβαλόντες, καὶ δίοδόν σφισι δι᾽ αὐτῶν
καθάπερ ἐπὶ γεφύρας ποιήσαντες, διέφυγον.
7 οὕτω γάρ που τὸ πῦρ ἐπεκράτησεν ὥστε μηδὲ
τοὺς ἐν τῇ ἀκροπόλει ὄντας κατὰ χώραν μεῖναι,
ἀλλὰ τῆς νυκτὸς αὐτὴν ἐκλιπεῖν καὶ ἐς οἰκήματα
κατώρυχα κατακρυφθῆναι.

12 Ἐκεῖ μὲν δὴ ταῦτ᾽ ἐγένετο, Σερέτιον δέ, ὅπερ
ποτὲ ὁ Τιβέριος πολιορκήσας οὐχ ᾑρήκει, ἐχειρώθη,
καὶ μετὰ τοῦτο καὶ ἄλλα τινὰ ῥᾷον προσεκτήθη.
τῶν δ᾽ οὖν λοιπῶν καὶ ὣς ἀνταιρόντων,
καὶ τοῦ τε πολέμου μηκυνομένου καὶ λιμοῦ δι᾽
αὐτὸν οὐχ ἥκιστα ἐν τῇ Ἰταλίᾳ γενομένου, τὸν
Τιβέριον ὁ Αὔγουστος ἐς τὴν Δελματίαν αὖθις

....

„Germanik je u međuvremenu,[9] među drugim mjestima u Dalmaciji zauzeo Splonum, uprkos činjenici da je on zauzimao mjesto dobro prirodom utvrđeno, koje je bilo dobro zaštićeno zidinama i koje je imalo brojno mnoštvo branilaca. Sukladno sa tim, Germanik nije uspijevao da napravi bilo kakav napredak bilo (bojnim op. a.) mašinama bilo napadima. Ipak ga je uspio zauzeti kao rezultat sljedećeg incidenta. Pusio, germanski konjanik,[10] snažno je bacio kamen prema zidu i tako protresao parapet da je on odmah pao i povukao čovjeka koji se bio oslanjao prema njemu. Na ovo, ostatak (branilaca op. a.) je alarmiran i u svome strahu napustili su zidine i povukli se u akropolju. Kasnije i oni su predali i sebe i akropolju.

Odatle su Germanikovi vojnici došli do Raetinuma, ali se nisu takođe dobro proveli tamo. Neprijatelj (misli se na ustanike op. a.) prevladan njihovim brojem (misli se na Germanikove vojnike op. a.) i nesposobni da ih odbiju, saglasivši se, postavi vatre prema okružujućem zidu i kućama koje graniće sa njim, ali uspjevši ipak da je zadrže koliko je bilo moguće dugo od raspaljivanja odjednom i uradivši da ostane neprimjećena za neko vrijeme. Nakon što su to učinili, povukli su se u akropolju. Rimljani, ne znajući šta je učinjeno, krenuli su u nagli napad za njima, očekujući da opljačkaju cijelo mjesto bez napora. Na taj način, oni su se našli unutar kruga od vatre, i prema namjeri neprijatelja, nisu ništa bili primjetili dok se nisu našli opkoljeni od vatre sa svih strana. Zatim, oni (rimski vojnici op. a.) su se našli direknto izloženi opasnosti, bivajući sa gornje strane (od strane ustanika povućenih u akropolju naselja op. a.) zasipani (strijelama i drugim projektilima op. a.) i povrijeđivani vatrom sa druge strane. Oni (rimski vojnici koji su se našli u klopci op. a.) u sigurnosti nisu mogli ni ostati gdje su, a niti se probiti bilo gdje bez opasnosti. Oni koji su ostali van domašaja projektila, bili su zahvaćeni vatrom, a oni koji bi se odmakli od plamena bili su uništeni projektilima; a oni koji su uhvaćeni u uskom prostoru poginuli bi od oba uzroka odjednom, bivajući ranjeni na jednoj strani i spaljeni na drugoj. Većina (vojnika op. a.) koja je prodrla u naselje je doživjela ovakvu sudbinu; ali nekolicina je pobjegla bacajući tijela (već poginulih op. a.)u vatru i praveći prolaz za sebe koristeći (ljudska op. a.) tijela kao most. Vatra je dostigla takav napredak da čak i oni u akropolju nisu mogli ostati tamo, nego su ga po noći napustili i sakrili sebe u podzemnim prostorijama. Ovo su bile operacije do toga trenutka.

Seretion, koji je Tiberije već jednom opsijedao, ali nije zauzeo je bio pokoren (od strane trupa pod Germanikovim zapovjedništvom op. a.) i nakon ovoga neka druga mjesta su bila mnogo lakše zauzeta. Ali uprkos ovim porazima, ostatak Dalmatinaca se bio podigao i držao rat trajaćim i glad se desila u Italiji, ponajviše radi rata, i August je poslao Tiberija još jednom u Dalmaciju. ..."

---

[9] Prije prelaska na opis zbivanja u Iliriku, Dion govori o zbivanjima u Rimu. Najveći dio Dionovog teksta ustvari zauzimaju govori koje je August održao na Rimskom Forumu u vezi porodičnog zakonodavstva i stanja nataliteta. Sudeći po ovome, igre koje su tada održavale u Rimu (a koje isto spominje Dion), žalbe vitezova na dotadašnje porodično zakonodavstvo i odgovor Augusta dešavali su se više manje vremenski podudarno sa žestokim borbama na sjeverozapadnoj bojišnici.

[10] *Cass. Dio* LVI, 11, 2; U originalnom tekstu se navodi kao «Πουσίων ῾ιππευς Κελτὸς», međutim zbog Dionovog determiniranja germanskog pod keltskim imenom, može se pretpostaviti da je ovdje riječ o jednom Germaninu, a ne Galu.

VRIJEME I ZONA OPERATIVNOG DJELOVANJA

Kronologija operacije izvođene pod zapovjedništvom Germanika se može dobiti i preko činjenice da se odvijala istovremeno sa dešavanjima u Rimu koje opisuje Dion, te sa Velejevim podatkom da se početkom ljeta 9. god. n. e. (*Initio aestatis...*) pokrenula završna ofanziva na ustaničko područje. [11] Sa druge strane treba imati u vidu i zimsko razdoblje, u kome je bilo teško očekivati započinjanje i odvijanje jedne ambiciozne vojne operacije u kontinentalnoj unutrašnjosti Zapadnog Balkana. A i iz Dionovog opisa bi se moglo zaključiti da se borbe odvijaju kada je zimsko vrijeme već prošlo. Izvođenje manevra sa vatrom u *Raetinumu* bi bilo teško da su postojale veće naslage snijega. Sa druge strane, bilo je potrebno da vijest o rezultatima operacije dođe u Rim, da bude analizirana, da Tiberije ponovo dođe na front, da se izvrši pregrupiranje trupa i pripremi velika ljetna ofanziva. U tom slučaju mjesec maj bi bio malo vjerojatan. Uz to, Pounjska ofanziva je morala zahvatiti određeni period vremena, od najmanje mjesec dana odvijanja. Znači da bi najprihvatljivije vrijeme u koje bi se datirala Germanikova ofanziva, moglo biti rano proljeće; odnosno III. i IV. mjesec 9. god. n. e.

Sudeći po podacima iz izvorne građe zona južno od Siscije, u koju je spadalo i Pounje, je bila jedno od glavnih bojišta u toku čitavog rata. Pošto je glavni rimski štab bio u Sisciji, logično je bilo očekivati da one oblasti koje joj gravitiraju budu i sa najizražajnijom borbenom aktivnosti. Činjenica je da su sve protu-ustaničke akcije koje su polazile iz Siscije i njene okolice morale prvo udariti na ustaničke pozicije u zonama Kupe, Une i današnje zapadne Slavonije.[12] Relativna stabilnost ustaničkih pozicija na ovom sjeverozapadnom bojištu (gledano sa ustaničke pozicije) pridonijela je da dubina ustaničke teritorije na dinarskom području, nakon inicijalnih borbi, bude više-manje pošteđena od direktnih ratnih dejstava. Da bi se koncetracija protu-ustaničkih snaga iz Siscije mogla probiti u unutrašnjost pobunjenog Ilirika, morala je biti razbijena ustanička borbena linija na sjeverozapadnoj bojišnici, posebno u Pounju. Radi toga je bilo i logično očekivati da Germanik prvo pokrene udar na ustaničke pozicije u pravcu koji vodi od Siscije prema srednjem toku Une.

LOKALIZACIJA NASELJA

Kasije Dion spominje poimenično tri ustaničke pozicije i više bezimenih „drugih mjesta" kao zone oko kojih se vode borbe u toku odvijanja borbenih operacija kojima zapovijeda Germanik. Sudeći po opisima Splonuma i Raetinuma koji se nalaze u Dionovom tekstu riječ je o klasičnim gradinskim naseljima sa podgrađem, koje je uglavnom naseobinska zona, i akropoljem, koji je neka vrsta sjedišta gradine na visinskom platou. Osnovna odbrambena foritifikacija je bio dvostruki prsten zidina, jedan oko podgrađa, drugi oko akropolja. Vjerojatno

---

[11] *Vell.*, II, CXV, 1-2

[12] Značajan dio i Velejevog, a posebno Dionovog opisa Ustanka otpada upravo na zbivanja na ovoj sjeverozapadnoj bojišnici počevši preko bitaka koje je Baton Dezitijatski vodio sa Valerijem Mesalinusom i XX. legijom 6. god. n. e. , preko Germanikove pobjede nad Mezejima 7. god. n. e. , utvrđenih pozicija na *...monte Claudio...*, sve do pokušaja izvjesnog Skenobarda, vjerojatno lokalnog domorodačkog starješine, da 8. god. n. e. promijeni svoju stranu u ratu i dezertira Rimljanima, i koji je o toj svojoj nakani obavijestio rimskog zapovjednika garnizona u Sisciji (φρούραρχον Σισκίας) Manija Enija.

su i Seretion i „druga mjesta" bili isto tako gradinska naselja smještena na određenim uzvisinama, tako karakteristična za ilirsko područje još od eneolitika.

Splonum je bilo dobro utvrđeno uporište ne samo zidovima nego i prirodom, što sugerira njegovu situiranost negdje na brdsko-planinskom prostoru. Ovo ilirsko naselje se od više istraživača smještalo na najrazličitija mjesta unutar prostora provincije Dalmacije (Stari Majdan na Sani, Vital kod Otočca, Šipovo, Komine kod Pljevalja).[13]Splonum se morao sigurno nalaziti negdje u polukrugu zapad-sjeverozapad-sjever-sjeveroistok u odnosu na *Raetinum* na koji je Germanik krenuo nakon zauzimanja Splonuma. Ako bi se Splonum nalazio južnije od naselja *Raetinum* nejasno je zašto bi i kako bi uostalom Germanik uopće prvo išao u dublje ustaničko zaleđe, pa se onda vratio na sjever i krenuo na *Raetinum.* Germanikova operacija u Pounju nije imala karakter iznurivanja i pustošenja nego zauzimanja i pacifikacije teritorije i naselja. Samim tim bi bilo nelogično da on iza sebe ostavi protivničke snage, uđe u protivničku dubinu, ostvari zacrtano i zatim se vrati da zauzme ono što je zaobišao, da bi i nakon toga ponovo ušao u neprijateljsku dubinu da zauzme druga naselja.

Raetinum (῾Ραίτινον,) se poglavito ubicira u biščanskom Pounju, i to najviše radi natpisa *CIL* XIII 7023 na kome se spominje *Andes Sex. F.cives Raetinio.* Neposredno južno od Bihaća duž rijeke Une evidentiran je do sada veliki broj nalazišta prapovijesne, protohistorije i antičke provenijencije. Kako se čini, samo na osnovi bogastva ovih nalazišta, zone Humačke Glavice, Privilice, Ribića, Golubića, Jezerina, Pritoke, Doljana su imale iznimno naseobinsko, religijsko, političko pa možda i ekonomsko značenje ne samo za japodske zajednice u Pounju, nego za kompletan Japodski narod i njegovu političku jedinicu. Riječ je o vrlo dugotrajnom kontinuitetu kvalitetnog i kvantitativnog življenja u Pounju južno od Bihaća, sve od prapovijesti do duboko u antički period, znači zahvaćajući i razdoblje japodske nezavisnosti i rimske uprave. Ova oblast u sebi sadrži i zemljopisne odlike koje joj omogućavaju situiranje jednog značajnijeg gradinskog naselja. Iznad Privilice, Golubića, Pritoke uzdiše se niz brežuljaka na koje bi se mogao situirati akropolj *Raetinuma.* Gradine su evidentirane na lokalitetima Sokolac, Gradina – Lohovska Brda, Podić – Gorjevac, Crkvina (Zapoljak) - Hrgar. Najvjerojatnije je da se akropolja

---

[13] O najrazličitijim ubikacijama Splonuma v. pregled kod Pašalić, 1975, 411-414; Arheološki leksikon BiH, Tom I, 1988, 163; Bojanovski, 1988, 255, fus. 36; 290-291; Zaninović, 1995, 112-113 (riječ je o jednoj vrlo studioznoj i detaljnoj analizi). Najrealnije bi ga, kako to Bojanovski (1974, 359) predlaže, bilo smjestiti nedaleko od Une, međutim njegovo kasnije preciznije lokaliziranje Splonuma na ili oko lokaliteta Donje Vrtoče na Uncu kod Drvara, je ipak malo suviše južno udaljeno od mogućeg položaja Splonuma.

Iz spomenutog naselja se u kasnijim razdobljima vjerojatno razvilo i središte upravno-administrativne jedinice *municipium Splonistarum*, čije je postojanje evidentirano na nizu natpisa *CIL* III 1322 Ampelum (Zlatna); *CIL* III 2026 Salona; *CIL* III 8783 Kaštel Sućurac-Salona; Natpis iz Komina kod Pljevalja. U zoni Komina kod Pljevalja pronađen je veliki broj natpisa, uključujući i onaj na kome se spominje i Splonum, te još jedan natpis *CIL* III 8309 na kome se spominje *municipium S.* Činjenica da je ime municipija koji je obuhvaćao područje Pljevalja počinjalo sa S., navodilo je na pomisao da se tu nalazio i Splonum, npr. Wilkes (1965; 1969, 282) u Komine kod Pljevalja stavlja *municipium Splonum.* Za više informacija o Kominama kod Pljevalja v. kod Cermanović-Kuzmanović A,, 1967; Isto, 1969; Cermanović-Kuzmanović A.-Srejović D., 1964; Isto, 1965; Isto, 1966; Isto, 1967; Isto, 1972; Isto, 1973; Isto, 1974; Isto, 1975; Cermanović-Kuzmanović A.-Srejović D.-Marković C.,1972; Bojanovski, 1988, 211-212 (riječ je jednom vrlo detaljnom pregledu); Škegro, 1998, 95 i fus. 24; Isto, 1999, 68. Po Alföldy (1965 A, 57-59) u Kominama kod Pljevalja je bio *municipium Siculotarum*, odnosno narodnosno središte Sikulota koje spominju *Plin. NH* III, 143 i Klaudije Ptolemej, II, 16, 5. Ako je to točno, a sve navodi da je takva detekcija vrlo vjerojatna onda bi, ne samo lokaliziranje Splonuma nego i lokaliziranje Pirusta u Pljevlja i okolicu, čega se i Alföldy i Bojanovski i Škegro drže, konačno bilo odbačeno. Kod A.Škegre (1998, 95, fus. 24) je navedeno da se podatak o Alföldyevom *municipium Siculotarum* nalazi u Alföldyevom djelu 1968, 1009-1016, što izaziva izvjesne nejasnoće, jer A.Škegro u svome popisu literature(1998, 110) uopće ne navodi o kojem je to radu Alföldya riječ, niti se to može uopće shvatiti.

Raetinuma nalazila na prostoru lokaliteta gradine Sokolac, sa lijeve strane Une, odmah zapadno iznad Golubića.[14] Ali ne bi trebalo isključiti mogućnost da se akropolja nalazila i na brdu Debeljača (n. v. 572 m.), a i Sokolac je ustvari krajnji istočni obronak ovog brda.

Japodsko učešće u Ustanku je dosta problematično. Sudeći po natpisu *CIL* V 3346 iz Verone,[15] kao i činjenici da ustaničke snage nisu izbile u Kvarner, Japodi nisu kolektivno svi prešli na stranu ustanika. Izgleda da su se ustanku pridružile samo one japodske zajednice preko kojih su prešle ustaničke snage u toku 6. god. n. e. Tako bi se Ustanku pridružili oni Japodi, koje je Apijan opisujući Oktavijanovu kampanju iz 35. god. p. n. e. nazvao transalpinskim.[16]

Dion direktno u svome opisu ne kaže da je došlo do pada naselja *Raetinum*, uključujući i njegovu akropolju u rimske ruke. Ipak iz samoga smisla cjelokupnog njegovog opisa Pounjske operacije može se izvući zaključak da je *Raetinum* ipak zauzet, jer Germanikovo ofanzivno djelovanje se nastavlja prema Seretionu i drugim naseljima.[17] Sudeći po opisu koje daje Kasije Dion, borbe za *Raetinum* su bile toliko teške da je došlo do uništenja naselja, iako se ne može jasno identificirati što su to bile «podzemne prostorije» (...ἀκροπόλει ὄντας κατὰ χώραν μεῖναι , ἀλλὰ τῆς νυκτὸς αὐτὴν ἐκλιπεῖν...)[18] u koje su se ustanici sklonili. Možda je riječ o nekim pećinskim zonama u blizini *Raetinuma* ili o vještački napravljenim prostorijama i tunelima. Pošto su ustanici u akropolju bili opkoljeni vatrom koja je bjesnila i protu-ustaničkim trupama, morao je postojati neki tunel ili bar prolaz kroz koji bi se oni izvuklju u toku noći. Možda se pod „podzemnim prostorijama" krije upravo tunel koji je povezivao akropolju *Raetinuma* sa zonama izvan dvostrukog prstena. Preko toga tunela stanovnici i branioci *Raetinuma* su u slučaju opsade kontaktirali sa vanjskim svijetom. Sudeći po još nekim podacima iz Dionovog izvještaja o Ustanku, postojanje tunela (koji bi povezivao akropolju sa vanjskim područjem) bi se moglo pretpostaviti za još neka gradinska naselja. Tako se za Andetrij (*Andetrium,* … ᾿Ανδήτριον...) koji u ljeto 9. god. n. e. napadaju snažne rimske snage pod Tiberijevim zapovjedništvom kaže da prima opskrbu i resurse i iz vanjskih zona,[19] kao i da Andetrij u jeku rimske opsade napušta Baton Dezitijatski.[20] Znači da je cijelo vrijeme kada se dešava Tiberijava opsada ovog jakog ustaničkog i delmatskog uporišta u neposrednom jadranskom zaleđu postojala aktivna veza ustanika u Andetriju i u okolnom još uvijek neokupiranom području, možda upravo tunelom. Seretion je već ranije bio neuspješno opsednut od strane snaga kojima je zapovijedao Tiberije. Uspješna odbrana Seretiona je možda isto bila rezultat postojanja određene veze kojom bi se doturali ljudi i resursi opsjednutom ustaničkom garnizonu. Znači ne bi bilo nimalo nemoguće pretpostaviti da su ilirske gradine, posebno one značajnije i dugovječnije, možda imale i sistem tunela koji je osiguravao vezu akropolje sa vanjskim svijetom.

---

[14] v. pregled u Arheološki leksikon, Tom II, 1988, 9-27. i Mapa 1., karte regije 1 za praistorijsko doba i doba rimske vladavine; *CIL* XIII 7023

[15] Patsch,1896, 133-134; Suić, 1991-1992

[16] *App. Ill,* 17-21

[17] To se može objasniti samim načinom kompilacije izvorne građe koju je Dion koristio za svoj opis borbi oko spomenuta tri naselja, odnosno on je jednostavno neke dijelove izbacio kako njegov opis ne bi bio suviše opširan, zadržavajući samo one najzanimljivije dijelove. Kasije Dion niti je imao vremena niti želje da se uopće upušta u neka razmatranja o nekim detaljima kao što su to npr. «podzemne prostorije» u koje su se sakrili branioci, tako da je njegov opis konkretnih borbi ostao nedorečen. Ipak iz samoga smisla cjelokupnog njegovog opisa Pounjske operacije može se izvući zaključak da je *Raetinum* ipak zauzet, jer Germanikovo ofenzivno djelovanje se nastavlja prema Seretionu i drugim naseljima.

[18] O bici za *Raetinum* v. *Cass. Dio* LVI, 11, 3-7

[19] *Cass. Dio* LVI, 12, 4 - 5

[20] *Cass. Dio* LVI, 13, 2 - 3

Nakon *Raetinum*, prodor se nastavlja prema Seretionu (…Σερέτιον…), [21]Nakon pada Seretiona, neka „druga mjesta" su bila znatno lakše osvojena. Činjenica da su ova „druga mjesta", čija imena Kasije Dion ne navodi, lakše osvojena dokazuje da su tri spomenuta naselja predstavljala okosnicu obrambene linije na sjeverozapadnom pravcu preostalog ustaničkog područja i da je zbog njenog razbijanja prodor u unutrašnjost bio olakšan.[22] Germanik se u taktičkom razvijanju čitave operacije morao oslanjati na određenu komunikacionu liniju. Ta linija je mogla biti već korištena epihorska saobraćajnica ili neka prirodna osobenost koja je već povezivala spomenuta naselja na koja su napadale Germanikove trupe. Pošto možemo okvirno lokalizirati *Raetinum* u Unsko područje, onda su i druga naselja morala biti na sjeverozapadnoj bojišnici i to više orijetirano prema slivu Une. Ta komunikacija je morala povezivati Sisciju koja je bila ishodište čitave operacije i *Raetinum.* Kao što vidimo Germanik se kretao pravcem Splonum-*Raetinum*-Seretion, a ako se *Raetinum* nalazio u Golubiću ili uopće negdje u okolini Bihaća, onda bi prirodno Splonum bio bliži Sisciji, a Seretion u dubljoj dinarskoj unutrašnjosti. Moguće je da su se sva ova naselja nalazila na nekoj epihorskoj komunikaciji koju su kasnije Rimljani pretvorili u izgrađeni put, a možda je upravo riječ o komunikaciji koja je sa sjevera preko Golubića išla jugoistočnim pravcem, prema području Diciona i sjeverozapadnim krajevima delmatskog područja.

Germanikova glavna koncentracija trupa se mogla kretati i zaobilazeći Zrinjsku Goru i izbijajući u zonu ušće Sane u Unu. Odatle bi se vojska kretala duž rijeke Une. Ovaj predloženi pravac je zanimljiv i sa toga što se približavao prostoru Mezeja koje je Germanik ranije u ratu porazio i možda su se na tim područijima več od ranije nalazili rimski garnizoni. Alternativno, Germanik je možda koristio i rijeku Glinu kao komunikacioni orijentir, pa bi u tom slučaju on sa trupama prošao između Petrove Gore i Zrinjske Gore kroz zone Topuskog i Kladuše prema srednjem toku rijeke Une. Sudeći po raporedu do danas evidentiranih gradina i drugih nalazišta predrimska komunikacija koja je ulazila u *Raetinum* išla je okvirno prateći tok Une. Posebno je na sjevernim krajevima i obroncima Grmeča evidentiran veliki broj gradina, bar do ušča Sane u Unu. I sa desne strane Une, sjeverno od *Raetinum,* nalazi se veći broj gradina, dok ih je u prostoru od Cazina prema Kladuši i Topuskom znatno manje poznato. Iz *Raetinuma* je predrimska komunikacija vjerojatno išla duž gornjeg toka Une, jer se u ovoj zoni nalazi veliki broj gradina bar do ulaza u kanjon Une i Unca. Dok se broj gradina naglo povećava jugoistočnim pravcem … prema dubini Grmeča. [23] U tom slučaju za lokaliziranje i Splonuma i Seretiona ne bi trebalo isključiti šire prostore Grmeča, sa tim da bi Splonum gravitirao prema srednjem toku Une, a Seretion gornjem toku Une. A pošto je Grmeč pun gradinskih naselja, ne bi nas iznenadila ni mogućnost da su i „druga naselja", koja su u toku ove operacije bila zauzeta, situirana na grmečkom i srednjo-unskom prostoru. Ako je iznesena pretpostavka tačna, onda bi Germanikova operacija udarila u ustaničku odbrambenu liniju na Grmeču i srednjem Pounju. Planina Grmeč po svojim zemljopisnim osobenostima predstavlja odličan odbrambeni položaj. Grmeč je ustvari nešto izdvojeni sjeverozapadni obronak Dinarida, i okrenut je sa svoje sjeverne strane prema ravnijim predjelima; dok je sa zapadne prilično naslonjen na srednje Pounje u kojem se nalazio *Raetinum.* Tako bi ova planina bila i za ustanike i za Rimljane u pravom smislu kapija ustaničkog teritorija u Dinaridima. Grmeč je i dovoljno prostrana planina na kojoj se mogla smjestiti i veća populacija, ali i situirati mreža gradina i odbrambenih fortifikacija. Ako su borbe primarno vođene na Grmeču, onda je Germanik operaciju započeo upravo iz zone utoka Sane u Unu, odnosno sa onog mezejskog teritorija koji je bio ranije okupiran.

---

[21] O ubikaciji Seretiona v. Šašel, 1953; Pašalić, 1975, 415; Arheološki leksikon BiH, Tom I, 1988, 161; Bojanovski, 1988, 51; 310; U vezi pitanja pada Seretiona kod Pašalića (1975, 391) se nailazi na tumačenje po kome je osvojenje ovog naselja vezano za Tiberija, da bi već na sljedećoj stranici upao u kontradikciju iznoseći stav da Rimljani i bez Tiberija pobjeđuju i osvajaju, uključujući i Seretion. Nešto još dalje Pašalić (1975, 411), iznosi da je Germanik bio taj koji je osvojio Seretion.

[22] Moguće je pretpostaviti da je izvorna građa, kojom se za opis rata u Pounju 9. god. n. e. koristio Kasije Dion, sadržavala imena i možda i opise tih drugih mjesta koja su lako osvojena, ali da ih je Kasije Dion smatrao nepotrebnim poimenično i detaljnije navoditi jer su bila lako osvojena bez nekih interesantnih i dinamičnih detalja (kao što su to pružale borbe za Splonum i *Raetinum*) pa je on sve događaje u toku ove kampanje nakon pada Seretiona sažeo u jednu rečenicu. Uostalom i borbu za Seretion je, vjerojatno iz istih razloga, sažeo u samo jednu rečenicu, a i to što ga je spomenuo po imenu rezultat je i činjenice da je Seretion vrlo važno strategijska točka koju je već jednom opsjedao Tiberije.

[23] Za raspored dosada registriranih gradinskih naselja;

Na bihačkom, krupskom i petrovačkom dijelu Grmeća poznato je oko 80 gradina. Ako bi se pretpostavilo da je Grmeč bio glavno borbeno područje za vrijeme Germanikove operacije, onda bi se moglo pokušati predložiti i lokaliziranje Splonuma i Seretiona. Možda je Splonum bio smješten na lokalitetima :

1. Kekića Glavica, Gornji Petrovići, Bosanska Krupa,[24] sa dugim kontinuitetom od kasnog brončanog doba do zaključno sa rimskom vladavinom. Plato je površine oko 11 000 m2.[25]
2. ili Dubrovnik (Marešova ili Pilipovića glavica), Grmuša-Srbljani, Bihać sa platoom veličine 320 X 165 m.[26]

I jedan i drugi lokalitet nalaze se u zoni kuda su mogle proči rimske trupe koje je predvodio Germanik u pohodu prema *Raetiniumu.* Mogućnost da je gradina na Kekića Glavici bila akropolja Splonuma se povećava ako se ima u vidu da je tamo utvrđen i kontinuitet naseljavanja i prebivanja i u rimsko doba.

Za Seretion bi postojalo više „kandidata" :

1. Gradina (Mala i Velika), Kliševič, Bihać iznad desne obale Une. Podijeljena je na Malu (cc165 X 95 m) i Veliku (cc 260 X 245 m) gradinu.[27]
2. Gradina u Kršu, Oraško Brdo, Bosanski Petrovac sa platoom veličine 580 X 284 m., koji je branjen višestrukim, mjestimično petostrukim bedemima.[28]
3. Gradina (Crkvina), Vrtoče, Bosanski Petrovac (295 X 140 m.) sastavljena je od unutrašnjeg akropolja i podgrađa.[29]
4. Čučevo, Vrtoče, Bosanski Petrovac, akropolja i podgrađe (cc 360 X 170 m.)[30]

- na prostorima Cazinske i Bihačke Krajine i uopće Pounja v. Arheološki leksikon, Mapa 1, 1988, regija 1, karte-praistorijsko doba i rimsko doba i odgovarajuće pisane natuknice Arheološki leksikon, Tom II
- na prostorima doline Unca i zapadne Bosne-drvarsko-grahovsko područje v. Arheološki leksikon, Mapa 2, 1988, regija 11, karte-praistorijsko doba i rimsko doba i odgovarajuće pisane natuknice Arheološki leksikon, Tom II

[24] Korištena je terminologija navođenja lokaliteta kao u Arheološkom leksikonu BiH.

[25] Fiala, 1896, 347; Čović, 1962

[26] Radimsky, 1893, 42 - 43

[27] Radimski, 1894, 707 – 708, sl. 13

[28] Ćurčić, 1902, 247 - 248

[29] Radimski, 1894, 709 -710; Bešlagić, 1971, 102

[30] Radimski, 1894, 710

5. Gradinica, Lastve-Zelinovac, Bosanski Petrovac veličine cc 200 X 400 m., sa akropoljem dimenzija 80 X 50 m.[31]
6. Velika Gradina, Lastve-Rakovice, Bosanski Petrovac je jedno od najvećih gradinskih naselja u sjeverozapadnoj Bosni sa veličinom 480 X 270 m.[32]
7. Gradina, Vođenica, Bosanski Petrovac čiji je unutrašnji prostor između 15 000 i 20 000 m2.[33]
8. Gradina, Skakavac, Bosanski Petrovac sa akropoljem ukupnih dimenzija 300 X 150 m.[34]
9. Šainovac Grad (Gradina Šainovac), Rašinovac, Bosanski Petrovac veličine cc 300 X 180[35]
10. Stražbenica, Bukovača, Bosanski Petrovac dužine oko 400 m.[36]

Potrebno je navesti da se gradine navedene od 1. do zaključno sa 8. nalaze u međusobnoj blizini, locirane na prostoru koji se sa desne strane gornjeg toka Une pruža unutar Grmeča, sjeverno od današnjeg Bosanskog Petrovca. Gradine 9. i 10. su nešto izdvojenije prema jugu. Upada u oči ova iznimna koncentracija velikih gradinskih naselja na jednom relativnom užem prostoru. Kao da je u predrimsko doba na tome dijelu (zona gradina 1. – 8.) tu prebivala iznimno brojna populacija. Nažalost sve navedene gradine su vrlo slabo istraživane, uglavnom u austro-ugarskom periodu a i to je većinom bilo samo rekognosticiranje sa manjim zahvatima iskopavanja. Jedino je nakon II. sv. rata (1958 - 1959) bilo sondiranja (B.Gavela) i manjeg iskopavanja (B.Čović i B.Raunig) na Kekića Glavici. Uostalom čitavo ovo šire područje Pounja je vrlo slabo arheološki ispitano, tako da se Splonum i Seretion možda nalze na nekoj drugoj registriranoj ili još uvijek neregistriranoj gradini.

OSOBENOSTI OPERACIJE

Postojanje okružujućeg zida (…κύκλον πέριξ…), dobro utvrđenog akropolja pa i možda tunela pokazuje snažne fortifikacije ovih ilirskih naselja. Prilikom napada na Splonum, proboj nije mogao biti ostvareni ni stalnim pješadijskim napadima niti korištenjem opsadnih mašina. I tek je sticajem okolnosti došlo do sloma prvog odbrambenog zida Splonuma, koji je štitio njegovo podgrađe. Kako se čini, branioci su dobro disciplinirani i umješni u pribjegavanju taktičkim lukavstvima, što najbolje pokazuje upravo primjer *Raetinuma.* Tu su ustanici iskoristili akropoljsko uzvišenje odakle se imao i dobar domet (za oružje) i odlična vizualna kontrola nad ostatkom naselja-podgrađem, ali i nad širom okolinom. Dobro su postavili tinjajuću vatru, ali su i dobro procijenili rimsku samouvjerenost i ponašanje u zauzetom naselju kada želja za pljačkom nadvlada borbeni poredak i disciplinu. Upravo na primjeru dešavanja unutar okružujeg zida *Raetinuma* vidi se zapovjedno neiskustvo Germanika, koji nije uspio da prvo ocijeni opasnost ali i da svojim autoritetom zadrži vojnike u borbenom poretku sve dok se bitka ne završi u potpunosti. Da je eventualno Tiberije bio umjesto Germanika, vjerojatno se ne bi desila jedna od najvećih tragedija rimske oružane sile za vrijeme rata.

---

[31] Arheološki leksikon BiH, Tom 2, 163 (natuknica Boška Marijan)

[32] Ćurčić, 1902, 240 -243

[33] Arheološki leksikon BiH, Tom 2, 163 (natuknica Boška Marijan)

[34] Ćurčić, 1902, 240

[35] Čurčić, 1902, 238

[36] Ćurčić, 1902, 238

Opis operacije koji daje Kasije Dion jasno pokazuje da Germanik nije imao na umu taktiku koju je do tada uglavnom primjenjivao Tiberije. Pounjska ofanziva kojom je zapovijedao Germanik je po svojim borbenim osobenostima označila i raskid sa dotadašnjom strategijom koju je primjenjivao Tiberije a koja se zasnivala na strpljivosti i štednji vojnih i materijalnih resursa, iznurivanju ustanika i povremenim upadima ali i korištenju diplomatskih mogućnosti. Za razliku od njega Germanik se upušta u direktni sraz na ustaničke pozicije sa ciljem konačne i to brze pobjede brutalnom i golom silom u stilu rimskih republikanskih osvajanja. Germanikova namjera je bila da slomi odbrambenu liniju ustanika na sjeverozapadnoj bojišnici i okupira područja, a ne da pustoši i iscrpljuje protivnika. Udar je trebao da porazi neprijatelja, a ne samo da ga oslabi i postupno u etapama uništava. Kako se čini, Germanikovi planovi su predviđali izgleda i dublji prodor u unutrašnjost preostalog ustaničkog područja. Germanik se nakon zauzimanja jednog uporišta odmah ustremljuje na drugo, upotrebljen je veliki broj trupa a i Germanik se ne libi velikih gubitaka kako bi zauzeo ta uporišta. Sve te činjenice jasno nagovještavaju da je Germanikova ofanziva na sjeverozapadnoj bojišnici imala dosta ambiciozne namjere. Kako se čini, ofanziva je trebala da prvo stvori brešu na dijelu sjeverozapadne bojišnice i to posebno na prostoru Pounja. Tako bi se stvorili uvjeti za dalji prodor u zoni porječja Une i Unca. Možda su planovi dalje predviđali da trupe pod Germanikovim zapovjedništvom napreduju kroz zapadno-bosanska polja prema zaleđu Salone. Time bi bila skršena vojna snaga Diciona i Delmata. Pošto se Baton Dezitijatski vjerojatno i sam nalazio na ovome prostoru u toku prve polovice 9. god. n. e., jer je prilikom ljetne ofanzive zadatak kolone kojom zapovijeda Tiberije, a koja se kreće upravo ovim područjem, bilo direktno suočavanje sa ustaničkim vrhovnim vojvodom. To bi podrazumijevalo da se i dobar dio ustaničkih snaga kojima neposredno zapovijeda Baton Dezitijatski nalazio na zapadu. Te ustaničke jedinice, koje su bile pratnja ustaničkog vojvode, su bile vjerojatno većinom sačinjene iz sastava one prvotne grupe ilirskih regrutiranih auksilijara koja se pobunika u proljeće 6. god. n. e., Batonovih sunarodnika Dezitijata, pripadnika drugih unutrašnjih ilirskih naroda i dezertera sa rimskog područja. Nepoznato je da li su se i oni borili u Splonumu, *Raetinumu* i Seretionu.

Međutim, žestok ustanički otpor, sporije napredovanje, veliki gubici pa vjerojatno i pad morala izgleda da su primorali Germanika i ostatak rimskog zapovjedništva na odustajanje od ostvarivanja glavnog cilja – slamanje organiziranog otpora u dinarskom pojasu. Ta činjenica gotovo sigurno se nije dopadala rimskom državnom vrhovništvu koje je uvidjelo da od brze pobjede nema ništa. Povezano sa strateškim neuspjehom operacije ponovo se pojavila glad u Italiji što je Augusta da ponovo u Ilirik pošalje Tiberija, samo s jednim zadatkom da što je moguće brže i efikasnije svrši sa tim nepopularnim i teškim ratom.[37]Pad Panonije je izgleda kod rimskog i državnog vrha i javnog mnenja u Rimu i Italiji, ali možda i kod viših rimskih zapovjedništava na samom terenu stvorio «lažni privid» da je potrebno učiniti samo još jedan korak, bez osobitog napora i da se završi sa ustankom i u dinarskom pojasu. Vjerojatno se zbog takvog shvaćanja situacije na terenu i Tiberije mogao svečano vratiti u Rim, a dovršenje rata prepustiti Germaniku, dok je August mogao da se posveti učvršćivanju svoga unutarnjeg

---

[37] *Cass. Dio* LVI, 12, 1; Težina teškog trogodišnjeg rata, posebno na dinarskom pojasu možda su razlog onih prilično negativnih konstatacija o Dalmatincima koje se odnose na zadnju fazu rata i prvo poslijeratno stanje, znači u vremenski okvir koji gravitira 9. god. n. e., i koje donose Florove epitome Livija (II, 25) (….*sed Augustus perdomandos Vibio mandat, qui efferum genus fodere terras coegit aurumque venis repurgare; quod alioquin gens omnium stupidissima eo studio…*). Sva ta surovost ispoljena u borbama nije mogla ostati bez adekvatnog odgovora i u široj rimskoj javnosti, koja je prvo svoje zaprepaštenje ustankom, zamijenila sa mržnjom prema odlučnom protivniku i na kraju svoje osjećaje transformirala u prezir prema pobijeđenom neprijatelju.

zakonodavstva. Na neprijatno iznenađenje, ustanak se pokazao mnogo žilaviji nego što se očekivalo i procjenjivalo, a ustanici su sudeći po borbama samo na jednom segmentu fronta bili spremni za borbu do samoga kraja bez obzira na opseg vlastitog stradanja. I kako se pokazalo, samo na ovom primjeru borbi na sjeverozapadnom području, rimski stratezi su se prevarili u svojim procjenama da je nakon ugušenja otpora u Panoniji ustanak u dinarsko-dalmatinskom pojasu lakši posao za rješavanje. Izgleda da je iz nekog nepoznatog razloga rimski državni vrh bio uvjeren da je panonski segment ustanka bitniji i da je potrebno izaći na kraj samo sa njim, a da je ostatak posla sekundarnog značenja.[38] Ustvari, Rimljani su zanemarili dvije vrlo bitne činjenice, prvo da je osnovno žarište i najodlučnije i najborbenije središte ustanka dinarski pojas, a ne panonski bazen i da su u toku dvogodišnjih teških borbi u panonskom bazenu i sjeverozapadnom području učestvovale i snage dinarskog segmenta ustanka i to u znatnoj mjeri. Protuustanička armija koja je operirala u panonskom bazenu i sjeverozapadnom području tako se nije suočavala u žestokim i surovim okršajima samo sa breučko-panonskim segmentom i lokalnim ustaničkim snagama nego i sa snagama dinarskih Ilira. Njihovo učešće je dodatno doprinosilo otporu i ratnim teškoćama protuustaničkih snaga, a veliki okršaji, kao bitka kod Vulkajskih močvara 7. god. n. e., su vođeni protiv sjedinjenih ustaničkih snaga. Tako su ustvari padom Panonije, Rimljani u pravom smislu ostvarili samo polovičan uspješan rezultat ali ne i praktično završili ustanak, jer su porazili samo jedan dio onih protiv kojih su se borili pune dvije godine.[39] U dinarsko-dalmatinskom pojasu još uvijek su se početkom 9. god. n. e. nalazile najbolje i najvrijednije ustaničke jedinice, uključujući i one koje je Baton Dezitijatski vodio u Panoniju i koje je nakon svjesnosti o padu Panonije povukao u matično, planinsko područje, koje je i po svojoj konfiguraciji bilo mnogo teže za ofenzivna djelovanja nego u Panoniji. Osim toga kao što je već u uvodu rečeno, nakon povlaćenja Batona Dezitijatskog iz panonskog bazena, ustanici su dodatno pojačali najvažnije tačke preko kojih se vodilo u dubinu neokupiranog teritorija. Gotovo sigurno su i pojedina naselja na koja je napadao Germanik bila obuhvaćena ovim dodatnim utvrđivanjem i odbrambenim pripremama za predstojeću ofenzivu.

Povratkom na ratište i među trupe koje je neposredno predvodio dvije godine Tiberije nije baš zatekao «sjajnu» situaciju.[40] I među trupama na terenu je zavladalo stanje frustracije zbog saznanja da je kraj rata, zbog žestokog otpora odgođen i one su bile nestrpljive da rat završe na bilo koji način, čak i ako to uključuje i opasnost. A ta nestrpljivost, ukoliko ne nađe načina da se ispolji, spojena sa velikim gubicima, kao što su bili oni za vrijeme Pounjske operacije, vrlo lako može da se transformira u vojničko nezadovoljstvo. Ogorčena oružana sila, ako je i sakupljena zajedno i ostavljena «bez posla» mogla je da stupi u oružanu pobunu.[41] Da se pobunila jedna velika armija čiji su dobar dio sačinjavali i bivši robovi i pomoćne jedinice to bi bila jedna nova i posebno neprijatna okolnost za rimsko zapovjedništvo i rimsku poziciju na terenu, stanje bi se dodatno iskompliciralo, a rat produžio što definitivno nije odgovaralo ni Augustu ni Tiberiju. I čim je ponovo stupio na ratnu pozornicu, Tiberije plašeći se između ostalog i takve pobune je pripremio i poduzeo odlučnu vojnu ofenzivnu operaciju širokog zahvata koja više ne bi bila usmjerena samo na jednom pravcu, nego je trebalo da obuhvati skoro kompletno ustaničko područje sinkroniziranim pokretom više kolona u različitim pravcima čime se nastojao ostvariti konačni završetak rata.[42]

---

[38] Možda je i ovo uvjerenje bilo «odgovorno» za razvitak one predominacije «panonskog» kada se govorilo o ilirskom ratu 6-9. god. n. e. u okvirima tadašnjeg rimskog i italskog javnog mnenja, pa i shvaćanja državnog vrha o tome što se događa u Iliriku. Dvogodišnja borba i koncentriranje pažnje i fokusa borbenih aktivnosti na panonski bazen uzrokovalo je to da u ovom periodu u Rim i Italiju dolazi najviše vijesti sa ilirskog ratišta sa panonskog ili sjeverozapadnog područja. U ovom dvogodišnjem periodu i najveći dio i protuustaničke armije i ustaničkih snaga je bio koncentriran na spomenutim prostorima pa se prirodno stjecao utisak da je rat ustvari predominatno panonski.

[39] Da li bi to značilo i da obavještajna djelatnost protu-ustaničkih snaga nije bila baš na zavidnoj razini, a informacije o stanju unutar protivničkih snaga sa kojim je raspolagalo rimsko zapovjedništvo nisu baš na najtočniji način oslikavale pravo stanje stvari.

[40] Dionov podatak LVI, 12, 2 kao da sugerira da je u trenutku Tiberijevog povratka protu-ustanička armija bila koncentrirana u jednoj zoni što je potrebno shvatiti u smislu da je najveći dio te vojske bio u toj zoni= sjeverozapadni pravac, dok su postojali i ešaloni na drugim stranama. Plaucije Silvan po svemu sudeći nije bio u toj zoni, jer se on nalazio na istočnom pravcu i na prostorima Breuka koje je u prošloj godini okupirao a koji zbog svoje labilnosti nisu smjeli biti ostavljeni nepokriveni posadama.

ZAKLJUČAK

Tako je ustvari, i pored toga što su zauzeta strateški bitna naselja i probijena obrambena linija, Germanikova ofenziva propala. Ona i pored velikog angažmana ljudstva i materijala nije uspjela ostvariti zacrtane ciljeve, prodor u samu unutrašnjost preostalog ustaničkog prostora i konačno rješavanje problema ilirskog ustanka, bilo njegovim ugušivanjem bilo predajom. Germanikovi planovi vezani za Pounjsku operaciju su tako završili. Nije uspio da prodre u zaleđe rimskih pozicija na jadranskoj obali i tako efektivno završi rat. Čak nije uspio ni da razbije ustaničke jedinice. A uz sve to trupe kojima je zapovijedao su pretrpile goleme gubitke. Da je uspio u svojim planovima i namjerama da brzim i odlučnim udarom uz korištenje opsežne i sirove sile uguši i ostatak ustaničkog otpora, Germanik bi nesumnjivo uživao ugled i slavu pobjedioca «Dalmatinaca» i nalazio bi se uz bok svoga strica Tiberija, pobjedioca «Panona». Time bi na najbolji način ostvario i želje Augusta, jer je i ustanak u dinarskom pojasu ugušen a i slava za to pripala bi Germaniku.

Teške borbe u proljeće 9. god. n. e. na sjeverozapadnoj bojišnici i pored gubljenja dijela teritorija i niza uporišta imale su određeno značenje i za ustanike. [43]Germanikova ofanziva je ipak bila zaustavljena, a protu-ustaničke su bile iznurene i velikim gubicima i jakim otporom ustanika. Konačni obračun sa ustanicima je morao biti ostavljen za neko drugo, predstojeće vrijeme. Rimsko zapovjedništvo je bilo prisiljeno da uzme određenu pauzu, kako bi odmorili i pregrupirali trupe i podigli im uzdrmani moral, čime je i ustanak produžen za najmanje još par mjeseci. Augustove i Germanikove želje su se ipak na krvi i odlučnom otporu sjeverozapadnih uporišta pokazale još uvijek kao pretjerane i preambiciozne. Odlučna, hrabra i dobra odbrana branilaca ovih naselja koji su praktično žrtvovali i sebe i svoje naselje je doprinijela da Baton Dezitijatski i preostali ustanici dobiju još neko vrijeme da uživaju slobodu, ali i da pokažu Rimu da će ostatak ustanika «ipak skupo prodati svoje kože», makar se nalazili u bezizlaznoj i očajnoj situaciji. Rimljani su ipak morali uložiti još dosta napora i ljudstva i materijala kako bi izašli na kraj sa ustanicima i to tako da tome pristupe sa dostojnom ozbiljnošću i bez podcjenjivanja protivnika.

---

[41] Slično se uostalom i dogodilo 6. god. n. e. kada su se pobunile ilirske pomoćne jedinice, što je označilo početak ustanka.

[42] *Cass. Dio* LVI, 12, 2

[43] Zanimljivo je da ovim borbama za vrijeme Germanikove Pounjske operacije početkom 9. god. n. e. Kasije Dion posvećuje iznimnu pažnju, čak i do najmanjeg detalja, a njegov opis spomenutih borbi izgleda i prilično realan što govori da je njegova izvorna građa bila jako dobro upoznata sa zbivanjima na ilirskom ratištu u toku 9. god. n. e., uključujući i borbe za spomenuta tri uporišta te kasnije za Andetrij i Ardubu, odnosno za one etape operacija koje vode Tiberije i Germanik, dok je npr. opis operativne aktivnosti kolona koje su predvodili Marko Lepid i Plaucije Silvan dosta okviran i bez bilo kakvih preciznih detalja. To znači da je ta izvorna građa, iz nama nepoznatih razloga, primarno obrađivala ono što su radili i čime su zapovijedali Tiberije i Germanik, iako je i pokret druge dvojice rimskih zapovjednika bio vrlo značajan i presudan za konačno ugušenje ustanka, ali se to ne vidi baš jasno u Dionovom izvještaju. Najvažnije pitanje u istraživanju fenomena Ilirskog ustanka 6-9. god. n. e. upravo predstavlja otkrivanje te izvorne građe kojom se služi Kasije Dion za kreiranje svoga izvještaja o ovom ratu, posebno za 9. god. n. e.

Iako se taktički gledano Pounjska operacija može smatrati rimskim porazom, jer nije ostvaren glavni cilj, ipak su njeni konačni rezultati na strateškom planu i na duže staze odgovarali Rimljanima. Germanik je ne štedeći svoje snage ipak uspio da slomi prvu utvrđenu liniju ustaničke odbrane i to na zapadnoj strani bojišnice gdje je koncentracija zaračenih strana bila i najveća. Tako je otvorena breša u duboko ustaničko zaleđe i olakšano napredovanje budućim operacijama protu-ustaničkih snaga na ovom pravcu. Radi toga ne bi trebalo da iznenađujuće djeluje brzo napredovanje rimskih trupa u završnoj ljetnoj ofanzivi, posebice na zapadnom pravcu kojim je neposredno zapovijedao Tiberije. Germanik je tako, uz velike žrtve, otvorio put za glavni, kasniji Tiberijev prodor u ustaničku unutrašnjost. On je osvajanjem ova tri spomenuta ustanička uporišta i još drugih neimenovanih pozicija ustvari u jednoj surovoj operaciji slomio glavnu ustaničku obrambenu liniju na sjeverozapadnom području i omogućio da u narednoj akciji protu-ustanička armija na ovom pravcu duboko prodre u protivničko zaleđe. Borbe u Pounju dokazale su da su i Tiberijeva strategija i Germanikova odlučnost ipak svaka na svoj način bile djelomično u pravu. Ustanička uporišta su se mogla zauzeti i odlučnim udarima, uz naravno malo sreće, ali je to učinjeno uz goleme gubitke i pitanje je bilo koliko se ustvari to na duge staze moglo uopće isplatiti. Jer ako se za svaku ustaničku utvrdu, kojih je na preostalom, planinskom ustaničkom području bilo mnogo, podnosila tolika cijena u ljudstvu, materijalu, pa i u moralu i borbenoj spremnosti kakva se dala za ustaničke pozicije osvojene u Pounjskoj operaciji bilo bi pitanje da li je protu-ustanička armija u Iliriku sa svojim raspoloživim resursima uopće to mogla da podnese. Ali ostaje i činjenica da je Germanik probio glavnu obrambenu liniju na sjeverozapadu, nešto što previše kalkulantski Tiberije nije mogao da uradi, jer da bi se to učinilo ipak je jedino neophodna bila upotreba i udar snažne, odlučne i sirove vojne snage bez obzira na gubitke.[44] Jednostavno rečeno dalje otezanje i primjena ranije taktike iznurivanja i pustošenja više nije imala smisla.

---

[44] Upravo primjer Pounjske operacije na očit način pokazuje razlike u strategijskim i taktičkim shvaćanjima i načinu razmišljanja Tiberija i Germanika. Vođenje borbenih operacija potonjeg se zasnivalo na odlučnim i konačnim ofenzivnim akcijama sa ciljem potpunog eliminiranja otpora i okupacije prostora, bez obzira na žrtve i stradanja, za razliku od onoga što je primjenjivao Tiberije u svojoj strategiji «pustošenja i iznurivanja». Tako je Germanik već prije svoje operacije u širem području Pounja okupirao dijelove zemlje Mezeja odlučnom silom.

U kontekstu opisa ove vrlo značajne operacije koja se odvija u Pounju, potrebno je navesti i da je Velej Paterkul uopće ne spominje, kao uostalom i drugi važan uspjeh Germanika⇒ pobjedu nad Mezejima.

Bibliografija

Kratice

ANU BiH - Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo
AP - Arheološki pregled, Beograd
ARR - Arheološki radovi i rasprave, HAZU (ranije JAZU), Zagreb
CBI - Centar za balkanološka ispitivanja, Sarajevo (časopis Godišnjak)
CIL - Corpus Inscriptiones Latinarum
GZM - Glasnik Zemaljskog muzeja, Sarajevo
LCL - The Loeb Classical Library, London: William Heinemann LTD - Cambridge Mass.: Harvard University Press
N.S. - Nova serija GZM od 1945 sv. I - VIII; od sv. IX (1954 god.) naziva se N.S. Arheologija (izdanje Glasnika Zemaljskog muzeja posvećeno arheologiji), Sarajevo
Op. Arch. -- OPVSKVLA ARCHÆOLOGICA, Arheološki zavod, Zagreb
ŽA - Živa antika, Skoplje

Izdanja izvora

Apijan 1863.: *Apijan, Ilirike,* Ante Starčević, Zagreb: Danica Ilirska

Apijan 1899.: Appian, *The Foreign Wars, The Illyrian Wars*, http://www.perseus.tufts.edu/, bazirano na ed. Appian. The Foreign Wars. Horace White. New York. The Macmillan Company. 1899.

Apijan 1879.: *Appiani, Historia Romana,* Ludovicus Mendelssohn, Lipsiae: Teubneri

Apijan 2005.: Marjeta Šašel Kos, Appian and Illyricum, *Situla 43,* Narodni muzej Slovenije, Ljubljana. 52 – 81

Flor 1947.: *Lucius Annaeus Florus, Epitome of Roman History,* Edward Seymour Forster, LCL

Jordanes.: *Iordanes, De Origine Actibusque Getarum,* www.thelatinlibrary.com

Jordanes 1882,: *Jordanis romana et Getica,* Theodorus Mommsen, Berolini:

Kasije Dion 1954-1955.: *Dio's Roman History in nine Volumes,* Earnest Cary, LCL (2)

Kasije Dion 1986.: Marjeta Šašel Kos Zgodovinska podoba prostora med Akvilejo, Jadranom in Sirmijem pri Kasiju Dionu in Herodijanu, Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 50-273

Makrobije.: *Macrobije, Saturnalije,* http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Macrobius/Saturnalia/home.html bazirano na kritičkoj ediciji od Ludwig von Jan, izdavač Gottfried Bass, Quedlinburg and Leipzig, 1852.

Ovidije 1924.: *Ovid, Tristia. Ex Ponto,* A. L. Wheeler, LCL

Ovidije 1977; 1984.: *Ovid, Metamorphoses,* Frank J. Miller, LCL

Plinije Stariji 1866.: *Naturalis historia,* Berlin: ed. Weidmannos

Plinije Stariji 1976.: prijevod Mate Suića u dodatku «Antički pisci» u knjizi «*Antički grad na istočnom Jadranu*» str. 297, Zagreb,

Plinije Stariji 2003.: prijevod Brune Kuntić Makvić u dodatku «Izvori» u knjizi «*Antički grad na istočnom Jadranu»* (2. izmijenjeno i dopunjeno izdanje) str. 421, Zagreb,

Plinije Stariji 2004.: *Plinije Stariji, «Zemljopis starog svijeta»,* Uroš Pasini, Split: Književni krug,

Ptolemej Klaudije.: *Ptolemej Klaudije, Geografija,* korišten tekst sa http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Gazetteer/Periods/Roman/_Texts/Ptolemy/2/15*.html, bazirano na transkriptu Dover edition, prvi put izdato 1991, republikacija javnog rada, originalno izdatog 1932 od The New York Public Library, N.Y. sa naslovom «Geography of Claudius Ptolemy".

Ptolemej Klaudije 1974,: Ptolemejeva karta, *Monumenta cartographica Jugoslaviae*, I antičke karte, Posebna izdanja knj. 17, Aleksandrina Cermanović - Kuzmanović, Beograd : Istorijski institut

Strabon 1954.: *The Geography of Strabo,* H. L. Jones, LCL

Svetonije 1978.: *Gaj Svetonije Trankvil, Dvanaest rimskih careva*, Stjepan Hosu, Zagreb: Naprijed.

Velej Paterkul 1955.: *Velleius Paterculus, Compendium of Roman History*, Frederick W. Shipley, LCL.

Natpisi

CIL V 3346 Verona, Patsch,1896, 133-134; Suić, 1991-1992

CIL XIII 7023 , Bojanovski, 1988, 315

CIL III 1322 Ampelum (Zlatna); Zaninović, 1995, 112

CIL III 2026 Salona; Zaninović, 1995, 112

CIL III 8783 Kaštel Sućurac-Salona; Bojanovski, 1974, 134-135; 140; Zaninović, 1995, 112; Šašel Kos, 2005 A, 427

Natpis iz Komina kod Pljevalja; Sergejevski, 1941, 20; Zaninović, 1995, 112

CIL III 8309 Komina kod Pljevalja; Bojanovski, 1988, 211 fus. 54

Literatura

ALFÖLDY 1965 A.: Géza Alföldy, Bevölkerung und Gesellschaft der römischen Provinz Dalmatien. *Mit einem Beitrag von András Mócsy. Akadémiai kiadó*, Budapest,

ARHEOLOŠKI LEKSIKON BIH, Tom (broj toma), 1988.: *Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine*, Tom I- III; Mape 1-4; Sarajevo : Zemaljski muzej

BEŠLAGIĆ 1971.: Šefik Bešlagić, *Stečci, Kataloško topografski pregled*, Sarajevo.

BOJANOVSKI 1974.: Ivo Bojanovski, Baloie-rimski municipij u Šipovu na Plivi, *ARR VII.* 347 – 369+Tbl. I - VIII

BOJANOVSKI 1988.: Ivo Bojanovski, Bosna i Hercegovina u antičko doba, *ANU BiH, Djela, LXVI, CBI, 6.*

CERMANOVIĆ-KUZMANOVIĆ 1967.: Aleksandrina Cermanović-Kuzmanović, Nekoliko novih rimskih natpisa iz Komina. *Starinar, 18,* Beograd, 201 - 205

CERMANOVIĆ-KUZMANOVIĆ 1969.: Aleksandrina Cermanović-Kuzmanović, Neue Funde aus dem municipium S… *Hommages av Maracel Renard. Coll. Latomus vol. 103, 3*, 116 - 123

CERMANOVIĆ-KUZMANOVIĆ ---SREJOVIĆ, 1964.: Aleksandrina Cermanović-Kuzmanović-Dragoslav Srejović, Komini, Pljevlja-rimska nekropola, *AP, 6,* 105, 151

CERMANOVIĆ-KUZMANOVIĆ ---SREJOVIĆ, 1965.: Aleksandrina Cermanović-Kuzmanović-Dragoslav Srejović, Komini, Pljevlja-rimska nekropola, *AP, 7.*, 144 – 145; 195

CERMANOVIĆ-KUZMANOVIĆ ---SREJOVIĆ, 1966.: Aleksandrina Cermanović-Kuzmanović-Dragoslav Srejović, Komini, Pljevlja-rimska nekropola, *AP, 8.*, 115 – 116; 213

CERMANOVIĆ-KUZMANOVIĆ ---SREJOVIĆ, 1967.: Aleksandrina Cermanović-Kuzmanović-Dragoslav Srejović, Komini, Pljevlja-nekropola antičkog grada, *AP, 9.*, 113 – 115; 203

CERMANOVIĆ-KUZMANOVIĆ ---SREJOVIĆ, 1972.: Aleksandrina Cermanović-Kuzmanović-Dragoslav Srejović, Komini kod Pljevalja-rimske nekropole, *AP, 14.*,

CERMANOVIĆ-KUZMANOVIĆ ---SREJOVIĆ, 1973.: Aleksandrina Cermanović-Kuzmanović-Dragoslav Srejović, Komini kod Pljevalja-rimske nekropole, *AP, 15.*

CERMANOVIĆ-KUZMANOVIĆ ---SREJOVIĆ, 1974.: Aleksandrina Cermanović-Kuzmanović-Dragoslav Srejović, Komini kod Pljevalja-rimske nekropole, *AP, 16.*, 71 - 72

CERMANOVIĆ-KUZMANOVIĆ ---SREJOVIĆ, 1975.: Aleksandrina Cermanović-Kuzmanović-Dragoslav Srejović, Komini kod Pljevalja-rimske nekropole, *AP, 17.* 104 - 105

CERMANOVIĆ-KUZMANOVIĆ ---SREJOVIĆ—MARKOVIĆ, 1972.: Aleksandrina Cermanović-Kuzmanović-Dragoslav Srejović—Čedomir Marković, Necropoles romaines Komini pres de Plevlja (Municipium S…). *Inv. arch. fasc. 15,* Pljevlja—Cetinje.

ĆURČIĆ 1902.: Vejsil Ćurčić, Starine iz okoline Bos. Petrovca, *GZM, god. XIV, sv. .* 229 - 255

ČOVIĆ 1962.: Borivoj Čović, Gradinsko naselje na Kekića glavici, *GZM, N.S. Arheologija XVII,* 41 – 61+Prl. 1+Tbl. I - IV

FIALA 1896.: František-Franjo Fiala, Arheološke vijesti, *GZM god. VIII, sv. .* 343 - 357

MESIHOVIĆ 2007.: Salmedin Mesihović, *Dezitijati,* Sarajevo (u rukopisu). Dopunjena verzija doktorske disertacije : *Dezitijati: kulturna i narodnosno-politička zajednica u Iliriku i osvajanja Oktavijanova doba,* Zagreb, 2007

PAŠALIĆ 1975.: Esad Pašalić, Questiones de bello dalmatico pannonique, *Sabrano djelo*, Sarajevo, (prvi put objavljeno u Godišnjaku Istorijskog društva BiH, Sarajevo, 1957). 376 - 421

PATSCH 1896.: Carl Patsch, Iapodi, *GZM, god VIII, sv. 1.* 113 - 140

RADIMSKY 1893.: Vjenceslav (Vaclav) Radimsky, Nekropola na Jezerinama u Pritoci kod Bišća, *GZM, god. V, sv.1.* 37 - 92+Tbl. I; 237 - 308+Tbl. I - XXV; 369 - 466+Tbl. XXVI - XXVIII i XXXII - L; 575 - 636+Tbl. XXIX - XXXII

RADIMSKY 1894.: Vjenceslav (Vaclav) Radimsky, Prehistoričke gradine u kotaru bihaćkom, *GZM god. VI, sv. .* 697 -710

SUIĆ 1991-1992.: Mate Suić, Liburnija i Liburni u vrijeme velikog ustanka u Iliriku od 6. do 9. god. poslije Krista (uz *CIL* V.3346). *VAMZ, 3. s., XXIV-XXV.*, 55 - 66

ŠAŠEL 1953.: Jaroslav Šašel, Seretion, *ŽA, 3*, 262 - 267

ŠKEGRO 1998.: Ante Škegro, Eksploatacija srebra na području rimskih provincija Dalmacije i Panonije, *Op. Arch. 22,* Zagreb, 89 - 117

ŠKEGRO 1999.: Ante Škegro, *Gospodarstvo rimske provincije Dalmacije*, Hrvatski studij, Zagreb.

WILKES 1965.: J.J., Wilkes, SPLAUNON-Splonum again, *Acta ant. Acad. Sc. Hung. 13,* Budapest, 111 - 125

WILKES 1969.: J.J., Wilkes, *History of the provinces of the Roman Empire, Dalmatia,* University of Birmingham, London.

ZANINOVIĆ 1995.: Marin Zaninović, Delmati e Pirusti e la loro presenza in Dacia, *Op. Arch. 19,* Zagreb, 111 - 115

Summary

Nakon sporazumne predaje Batona Breučkog i konačnog sloma ustaničkog otpora u panonskom bazenu, od jeseni 8. god. n. e., preostale ustaničke ilirske snage pod zapovjedništvom Batona Dezitijatskog povukle su se u dinarske planine. Već u proljeće 9. god. n. e. započela je na sjeverozapadnoj liniji (širi prostor Pounja i sjeverozapadne Bosne) odbrane preostalog područja pod kontrolom ustanika nova ofanziva rimskih imperijalnih trupa. Napadom je neposredno zapovijedao Germanik, favorit Augusta i miljenik rimske javnosti. Germanik je cilj postavio proboj na ovoj liniji i prodor u dubinu ustaničkog područja. Time bi on izvojevao prvu veliku pobjedu, što bi mu garantiralo i dalji uspon u hijerarhiji vladajuće porodice Rima i dodatni plus u vojnoj i političkoj karijeri. Glavne borbe vođene su za ustanička uporišta Splonum, Retinum i Seretion. Posebno je osvajanje Retinuma donijelo teška iskušenja za Germanikovu taktiku, ali i njegove zapovjedne sposobnosti. I pored zauzimanja tih uporišta nakon ogorčene borbe, Rimljani su bili prisiljeni zaustaviti dalje operacije, najviše radi iznimnih gubitaka u ljudstvu i materijalu. Time su ustanici dobili par mjeseci za odolijevanje imperijalnoj sili Rima. Međutim, već u ljeto 9. god. n. e., sada pod zapovjedništvom Tiberija pokrenuta je sveobuhvatna borbena operacija koja je konačno uništila i posljednja ustanička uporišta.